

Pilar Arnau i Segarra (Lübeck)

El turisme com a motiu de creació literària:
la narrativa mallorquina (1968-1980)*

El turisme, i més específicament el frenètic desenvolupament denominat *boom* turístic, ha estat l'esdeveniment clau de la història de la Mallorca contemporània. De la manera que el coneixem actualment,¹ el turisme s'implantà a Mallorca a principis dels seixanta i des d'aleshores s'optà per un turisme de masses, amb nombrosos visitants de baix poder adquisitiu.² Aquest fet suposà una transformació radical en l'estructura econòmica de l'illa,³ tant des del punt de vista dels sectors laborals,⁴ com de la demografia,⁵ de l'ocupació del territori,⁶ de la dependència econòmica,⁷ de la degradació ecològica.⁸

* Comunicació llegida en el marc del XII Colloqui Germano-Català a Frankfurt am Main (setembre de 1994).

¹ El turisme nasqué a Mallorca al segle XIX com un fenomen minoritari i elitista. Sobre llurs orígens vegeu Joana Maria Petrus Bey: «Els orígens del turisme», dins: eadem: *Mallorca*, Palma de Mallorca: Promomallorca Edicions, 1993, pàgs. 154-157.

² Francesc Figuerola i Villalonga: «Mallorca encara no està perduda del tot»; dins: *Lluc* 734 (novembre de 1986), pàgs. 15-17.

³ Víctor Garau: «Alguns aspectes problemàtics del turisme a les Balears»; dins: *Mayurca* 17 (gener-desembre de 1977-1978; Palma de Mallorca: Facultat de Filosofia i Lletres), pàgs. 163-165.

⁴ Miquel Alenyar: «Efectes derivats del turisme sobre l'agricultura i la indústria», dins: *El Mirall* 30 (juliol-agost de 1989), pàgs. 28-29; Pere A. Salvà: «Els impactes del turisme sobre l'agricultura de les Balears», dins: *El Mirall* 30 (juliol-agost de 1989), pàgs. 26-27.

⁵ Bartomeu Barceló i Pons: «Població i turisme a les Illes Balears», dins: *Estudis Baleàrics* 37-38 (agost-desembre de 1990), pàgs. 141-158.

⁶ Pere A. Salvà: «El turisme com a element impulsor del procés d'urbanització a les Balears (1960-1989)», dins: *Estudis Baleàrics* 37-38 (agost-desembre de 1990), pàgs. 63-70.

⁷ Pere Sampol i Mas: «La dependència econòmica de les Illes Balears», dins: *El Mirall* 59 (gener de 1993), pàgs. 31-35.

⁸ Institut d'Estudis Ecològics (INESE): *Turisme i medi ambient a les Illes Balears*, Palma de Mallorca: El Tall, 1991.

El fenomen turístic, d'arrels econòmiques, però també polítiques,⁹ significà un gran impacte per a la societat mallorquina,¹⁰ una autèntica revolució en tots els sentits. La vida quotidiana dels mallorquins, estancada en una societat estratificada d'arrels medievals, es veié sacsejada sense miraments per un esdeveniment que fou per a molts imprevisit i sobtat. El canvi social afectà essencialment l'estructura i les relacions familiars, la moral i les pautes de comportament.¹¹

Gairebé alhora que s'accentuaven i es consolidaven els fets que trasbalsaven i transformaven les estructures illenques, es produïa la gestació dels futurs narradors del *boom* literari mallorquí. La irrupció d'una nova generació d'escriptors i escriptores mallorquins a finals de la dècada dels seixanta constituirà un esdeveniment remarcable en el context de tota l'edició en llengua catalana,¹² i permetrà de situar-los a l'origen del procés de renovació de la narrativa mallorquina que precedeix en uns anys el que s'experimentarà amb l'aportació valenciana¹³ i, cap a la meitat dels anys setanta, el protagonitzat al Principat.¹⁴ Quasi tots nascuts a la primera meitat de la dècada dels quaranta, aquests joves novellistes procedents del món rural plantejaven, sovint en les seves primeres obres, llur pròpia interpretació de l'impacte turístic des d'una perspectiva econòmica, social i cultural. El turisme esdevingué ràpidament el referent literari més interessant de la producció narrativa a Mallorca. La incorporació dels conflictes generats per aquest esdeveniment representà per a alguns crítics la novetat més positiva de la nova narrativa mallorquina.¹⁵ Aquest fenomen implicava la plasmació d'una imatge que s'allunyava del famós tòpic de l'illa de la calma,¹⁶ de la Mallorca idíl·lica i paradisiàca que recrearen els viatgers romàntics europeus del segle

⁹ Josep Melià: «Turisme i societat a Balears 1960-1989», dins: *Estudis Baleàrics* 37-38 (agost-desembre de 1990), pàg. 70.

¹⁰ Isabel Moll: «Hipòtesi per a una anàlisi sociològica», dins: *Lluc* 607 (octubre de 1971), pàgs. 17-19.

¹¹ Climent Picornell: «Turisme i societat a les Illes Balears (Crònica d'un canvi accelerat)», dins: *El Mirall* 30 (juliol-agost de 1989), pàgs. 40-44.

¹² Guillem Jordi-Graells: «La narrativa illenca de postguerra», dins: *Randa* 13 (1982), pàg. 146.

¹³ Sobre la novel·la valenciana vegeu l'excel·lent recull de Vicent Salvador / Adolf Piquer: *Vint anys de novel·la catalana al País Valencià*, València: Eliseu Climent, 1992 (Quaderns 3 i 4).

¹⁴ Àlex Broch: *Literatura catalana: balanç de futur*, Barcelona: Edicions del Mall, 1985, pàg. 178.

¹⁵ Damià Ferrà-Ponç, en una entrevista realitzada per Margarida Capella: «Les crítiques del crític Damià Ferrà-Ponç», dins: *Diario de Mallorca*, 28 de febrer de 1974, pàg. 31.

¹⁶ Santiago Rusiñol: *L'illa de la calma*, Barcelona: Editorial Catalana, 1922.

XIX.¹⁷ Ben al contrari, els escriptors mallorquins observen amb desconcert la dinàmica de l'univers que els envolta i en fan un inventari de tot el que forma part, d'una manera o altra, de la pròpia quotidianitat, tan individual com col·lectiva.¹⁸ La narrativa, doncs, es converteix en un cert tipus de crònica i testimoni d'un temps viscut.¹⁹

Les dimensions del present treball no permeten una anàlisi detallada del desenvolupament de la narrativa mallorquina dels setanta.²⁰ Ens limitarem a oferir les coordenades que defineixen les constants predominants de les obres primerenques dels nostres autors amb l'objectiu d'establir les relacions entre el fenomen turístic i l'esclat de la narrativa mallorquina. La delimitació temporal 1968-1980 correspon a la voluntat de cenyir-se a l'època en què aquests dos esdeveniments coexistien paral·lelament en l'univers mallorquí.

Fou als voltants de 1968 —data ben significativa— que es manifestà l'existència d'un contingent de narradors illencs amb una empenta sense precedents en la narrativa mallorquina. La nit de Santa Llúcia de 1967 fou espectacular: una allota de vint-i-sis anys pràcticament desconeguda, Antònia Vicens (Santanyí, 1942), guanyava el premi Sant Jordi de novella amb la seva obra *39º a l'ombra*,²¹ Jaume Vidal Alcover (Manacor, 1923), el «Carles Riba» de poesia pel seu recull *Terra Negra*, Alexandre Ballester (Gavà, Baix Llobregat, 1934) el «Josep Maria de Sagarra» de teatre amb *Dins un gruix de vellut*, i Guillem d'Efak (Asobla, Rio Muni, 1929) en fou finalista. A més, Gabriel

Janer Manila (Algaida, 1940) guanyava el premi «Ciutat de Palma» de 1967 amb *L'abisme*,²² el «Victor Català» de 1971 amb *El cementiri de les roses*²³ i el «Josep Pla» del mateix any amb *Els alicorns*.²⁴ Guillem Frontera (Ariany, 1945) guanyava el «Ciutat de Palma» de 1968 amb *Els carnissers*²⁵ i el «Ciutat de Manacor» de 1969 amb *Cada dia que calles*.²⁶ Després vingueren les obres de Llorenç Capellà (Montuïri, 1946), Miquel López Crespí (Sa Pobla, 1948), Gabriel Mesquida (Castelló de la Plana, 1947), Maria Antònia Oliver (Manacor, 1946), Carme Riera (Ciutat de Mallorca, 1948), Gabriel Tomàs (Andratx, 1940) ... i tants d'altres. Aviat es parlà del *boom* de la narrativa illenca com de l'esclat més fecund de la literatura catalana contemporània, comparant l'allau de novel·listes mallorquins, respecte a la literatura catalana, com un fenomen consemblant a l'èxit dels sudamericans respecte de la castellana,²⁷ tot i que el mestre Josep Maria Llompart ho considerà una comparació «hiperbòlica».²⁸ L'escriptor Gabriel Janer Manila iniciava al 1976 una conferència, al Saló Daurat, sobre l'aportació de la narrativa illenca afirmant que «S'ha dit, de vegades, una mica de broma, que Mallorca és la terra d'Europa que produeix més escriptors per metre quadrat.»²⁹ Si ens atenem al magnífic inventari realitzat per Guillem-Jordi Graells,³⁰ podem assenyalar que entre 1968 i 1981 es donen a conèixer 34 nous narradors a les Illes Balears i la mitjana d'edició ascendeix a 8,9 títols anuals. Es consolida la denominada «generació dels

¹⁷ André Grasset de Saint-Sauveur: *Voyage dans les îles Baléares et Pitbiuses*, París 1807 (= *Viaje a las islas Baleares y Pitbiusas*, Palma de Mallorca: R.O.D.A., 1952); Sir John Carr, K. C.: *Descriptive Travels in the Southern and Eastern Parts of Spain and the Balearic Isles in the Year 1809*, Londres: Sherwood, 1811; Jean-Joseph Bonaventure Laurens: *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque*, Montpellier 1840 (= *Recuerdos de un viaje artístico a la isla de Mallorca*, Palma de Mallorca: Ediciones de Ayer, 1971); Hermann Alexander Pagenstecher: *Die Insel Mallorca*, Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1867; Charles Toll Bidwell: *The Balearic Islands*, Londres: Sampson Low, 1876; Charles William Wood: *Letters from Majorca*, Londres: Bentley and Son, 1888; una imatge gens idíl·lica fou recreada per George Sand (Aurore Dupin): *Un hiver à Majorque*, París 1855. Sobre els escriptors romàntics a Mallorca vegeu Gabriel Janer Manila: «Viàters i il·lustres», dins: *Serra d'Or* 366 (juny de 1990), pàgs. 45-48.

¹⁸ Maria de la Pau Janer: «La narrativa catalana a Mallorca a partir dels anys seixanta», dins: *Zeitschrift für Katalanistik* 6 (1993), pàgs. 37-55, pàg. 38.

¹⁹ Àlex Broch: *Literatura catalana: balanç de futur*, Barcelona: Edicions del Mall, 1985, pàg. 179.

²⁰ Sobre la narrativa mallorquina dels setanta en el context de tot l'àmbit català vegeu Àlex Broch: *Literatura catalana dels anys setanta*, Barcelona: Edicions 62, 1980, i *Literatura catalana dels anys vuitanta*, Barcelona: Edicions 62, 1991, especialment el primer capítol, «La nova novella catalana 1960-1985», pàgs. 19-80.

²¹ Antònia Vicens: *39º a l'ombra*, Barcelona: Selecta, 1968.

²² Gabriel Janer Manila: *L'abisme*, Palma de Mallorca: Moll, 1969.

²³ Gabriel Janer Manila: *El cementiri de les roses*, Barcelona: Selecta, 1971.

²⁴ Gabriel Janer Manila: *Els alicorns*, Barcelona: Destino, 1972.

²⁵ Guillem Frontera: *Els carnissers*, Barcelona: Club editor, 1969.

²⁶ Guillem Frontera: *Cada dia que calles*, Palma de Mallorca: Daedalus, 1969.

²⁷ Jaume Vidal i Alcover: «La literatura a Mallorca, 14: Les aules de poesia, de teatre [sic] i de novella», dins: *Diario de Mallorca*, 6 de maig de 1971, pàg. 25.

²⁸ Josep Maria Llompart: «Literatura Mallorquina Contemporània», dins: J. Mascaró Passariu (ed.): *Historia de Mallorca*, Palma de Mallorca: Moll, 1973, pàgs. 389-490, pàg. 489.

²⁹ Gabriel Janer Manila: *Aportació de la narrativa de les Illes a les lletres catalanes*, Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1976. Probablement, Janer Manila es refereix a la conversa entre Ramon Planes i el matrimoni Llompart a casa d'aquests l'hivern de 1969 on Planes diu: «Mallorca deu ser la terra que ha donat més i dona més escriptors per quilòmetre quadrat.» I Llompart comenta: «Aquesta dèria d'escriure potsers fou deguda, al començament, al deler dels xuetes de superar-se socialment. Fer-se un nom com a escriptor era una manera de sortir del confinament.» Vegeu Ramon Planes: «Una setmana d'hivern a Mallorca», dins: *Serra d'Or* 115 (abril de 1969), pàgs. 29-31, pàg. 31.

³⁰ Guillem-Jordi Graells: «La narrativa illenca de postguerra», dins: *Randa* 13 (1982), pàgs. 137-146.

setanta»³¹ i apareix un seguit de vocacions tardanes, poetes que publiquen les seves primeres obres narratives ben entrats els quaranta anys, com Miquel Àngel Riera (Manacor, 1930) o Jaume Santandreu (Manacor, 1938).

Però aquest esclat novellístic no sorgia casualment. La consolidació del turisme havia fet trontollar les estructures de la societat illenca, la qual s'allunyava de la primària rural i esdevenia fonamentalment una societat de serveis.³² Aquest esdeveniment, el de la consolidació del turisme a Mallorca, provocava la redistribució de la població activa que es manifestava en tres conseqüències principals: el transvasament de la mà d'obra del sector primari (agricultura) al terciari (serveis), l'augment de la població activa amb la incorporació de la dona³³ i el jovent a la feina remunerada, així com l'arribada de contingents d'immigrants procedents de les zones castellanoparlants més deprimides de l'Estat, i el desplaçament de població de l'interior cap a la costa.³⁴ El conjunt d'aquests canvis tingué fortes repercussions socials en la població mallorquina. Si ens atenem als nostres autors, constatem que la majoria provenen de la zona perifèrica de l'illa —la Part Forana— i tenen experiència en el sector turístic.³⁵ Aquestes dues components havien d'influir visceralment les seves obres primerenques.

D'altra banda, els condicionaments polítics que conformaren el sistema repressiu franquista durant la postguerra més immediata iniciaven un afèbliment progressiu que permeté, a la dècada dels seixanta, una relativa flexibilització en l'edició de llibres catalans,³⁶ afavorida per la desaparició d'una gran part de les traves repressives de la censura.³⁷

L'editorial Moll, fundada l'any 1933, acabà durant aquesta dècada la publicació del *Diccionari Català-Valencià-Balear*, continuà la publicació de

³¹ Sobre la complexa definició «generació dels setanta», vegeu l'emblemàtic llibret d'entrevistes dels seus defensors: Oriol Pi de Cabanyes / Guillem-Jordi Graells: *La generació literària dels setanta*, Barcelona: Pòrtic, 1971.

³² Esteve Bardolet: «El turisme a Mallorca, regió comunitària», dins: *Palau Reial* 7 (gener de 1987), pàgs. 4-9.

³³ Gina Garcias: «El treball de la dona a l'hostaleria», dins: *Lluc* 681 (setembre-octubre de 1978), pàgs. 11-12, i Antònia Vicens: «Breu retrat de la dona en el poble», dins: *Lluc* 681 (setembre-octubre de 1978), pàg. 19.

³⁴ Bartolomé Barceló Pons: «La població», dins: *Mallorca*, Palma de Mallorca: Promomallorca, 1993, pàgs. 79-107.

³⁵ Antònia Vicens, Gabriel Tomàs i Jaume Santandreu treballaren a l'hostaleria, i Maria Antònia Oliver volia ser auxiliar de vol.

³⁶ Josep Massot i Muntaner: «La represa del llibre català a la postguerra», dins: *Els Marges* 17 (1979), pàgs. 88-102.

³⁷ Josep Maria Llompart: «La creació literària a les Illes sota el règim franquista», dins: *Lluc* 669 (abril de 1977), pàgs. 11-15.

diverses col·leccions com «Les Illes d'Or», «Raixa», «Els Treballs i els Dies» i molt especialment les *Rondaies Mallorquines* de Mossèn Alcover. El 1965 apareixia l'editorial Daedalus que ràpidament publicaria tres sèries: dues de ficció, «Europa» i «La Sínia», i una tercera d'assaig, «Realitats i mites».³⁸

El 1962 es creà l'Obra Cultural Balear, entitat que organitzaria cicles de conferències sobre temes balears, cursos de llengua catalana, edicions dels opuscles, «Monografies», etc. El nombre de lectors en català augmentava lentament,³⁹ de la seva acceptació en fa prova el fet que la revista *Lluc* s'edità a partir de 1968 íntegrament en català i diversos diaris com *Diario de Mallorca*, *Última Hora* o *Baleares* i periòdics com *Sóller*, *Felanitx*, *Heraldo de Cristo* i *Perlas y Cuevas* inseriren treballs en català amb intermitències enmig del text castellà, que era la llengua normalment emprada en aquestes publicacions.⁴⁰

Pel que fa a la docència, la institució d'una càtedra de llengua catalana a la Facultat de Filosofia i Lletres, restaurada a l'Estudi Lullia,⁴¹ obria nous camins cap a la normalització lingüística, encara ben llunyana. Hem d'esmentar la publicació, el 1967, de l'assaig *Els Mallorquins* de Josep Melià⁴² com una de les fites més importants d'aquest decenni.

Un altre esdeveniment cultural de gran importància fou la creació a partir del curs 1965-1966 de les aules de poesia, teatre i novel·la.⁴³ L'estímul de treball que suposaren a Mallorca per al jovent es reflecteix a l'obra de Gregori Mir *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*,⁴⁴ la qual n'és deutora. La

³⁸ Sobre la tasca editorial a Mallorca vegeu Jaume Vidal Alcover: «La literatura a Mallorca, 23: Editorials i Publicacions», dins: *Diario de Mallorca*, 2 de novembre de 1971, pàg. 24.

³⁹ Josep M. Ainaud Lasarte: «Sobre l'abast social del nostre llibre», dins: *Serra d'Or* 181 (octubre de 1974), pàgs. 39-41.

⁴⁰ Francesc de Borja Moll: «Resum de l'actualitat cultural en vernacle a les Balears», dins: *Lluc* 573 (desembre de 1968), pàgs. 19-21.

⁴¹ Hem d'assenyalar que, a la dècada dels seixanta, Mallorca no disposava d'una universitat pròpia, sinó solament d'una filial de la Universitat de Barcelona.

⁴² Josep Melià: *Els Mallorquins*, Palma de Mallorca: Daedalus, 1967. Sobre aquesta obra vegeu Miquel Gayà: «Sobre *Els Mallorquins* de Josep Melià», dins: *Lluc* 557-558 (agost-setembre de 1967), pàgs. 254-256.

⁴³ Jaume Vidal Alcover: «La literatura a Mallorca, 14: Les aules de poesia, de teatro [sic] i de novel·la», dins: *Diario de Mallorca*, 6 de maig de 1971, pàg. 25.

⁴⁴ Gregori Mir: *Literatura i societat a la Mallorca de postguerra*, Palma de Mallorca: Moll, 1970. A la pàgina 129 podem llegir: «[...] a les acaballes de l'«Aula de Novel·la» que es va celebrar a Ciutat durant el curs 1967-68 quedaven poques coses a dir. Hi havien passat alguns dels intel·lectuals i novellistes més representatius de les literatures castellana i catalana, i havien contribuït amb eficàcia a clarificar la problemàtica del present. Anys a venir, aquesta aula i la de teatre, que havia tingut lloc el curs anterior, seran qualificades com a fets d'importància excepcional dins la Mallorca del nostre temps des d'un doble punt de vista: formatiu i

sessió de clausura de les aules del curs 1966-1967 no fou autoritzada, la qual cosa motivà una llarga ovació espontània d'aplaudiments en honor de Joan Oliver, un dels convidats, que es trobava al local quan fou notificada la prohibició. «Aquest va ésser el primer acte, diríem, d'afirmació político-cultural que es produïa a Mallorca des de feia molts i molts d'anys.»⁴⁵ Començava a respirar-se un esperit de ruptura⁴⁶ sense precedents en la societat mallorquina de postguerra.

Tots aquests esdeveniments polítics i culturals impliquen una voluntat ferma de trencar amb les estructures repressives del franquisme. Amb un terreny fèrtil, adobat gradualment per tots aquests esforços, no ens ha d'estranyar l'esclat que suposà l'entrada d'aquest grup de joves en el domini de la literatura catalana a Mallorca. Però, què pretenien aquests autors novells amb les seves obres? La coneguda manca d'una sòlida tradició narrativa⁴⁷ els deixava deseparats. Els precedents literaris en el camp de la narrativa mallorquina eren ben escassos: hi destaca Llorenç Villalonga (1897-1980), autor conegut personalment per alguns dels joves novel·listes,⁴⁸ però la seva influència, totalment defensada pel crític valencià Joan Fuster, és matisada pels crítics mallorquins.⁴⁹ Probablement, les imatges satíriques i amargues dels *Aigoforts* de Gabriel Maura, la vivacitat del llenguatge de les *Rondaies* de Mossèn Alcover o el món dramàtic de Salvador Galmés podia commoure els joves autors amb més intensitat que no pas el món estilitzat i refinat dels personatges de Villalonga. Malgrat tot, aquests autors es decidiren per la narració perquè

[...] si escriure novel·les és una temptativa de correcció de la realitat produïda per la insatisfacció d'acceptar el món tal com és, o com creu que és el novel·lista, haurem de pensar

informatiu. Una cosa es va fer evident: no restam al marge dels corrents crítics o creadors que es donen més enllà del mar, i això vol dir moltes coses. De molt de temps ençà, els mallorquins érem considerats com a màxim exponent del reaccionarisme i de la quietud estèril; potser a partir d'ara, almenys pel que es refereix als grups minoritaris que s'aplegaren al voltant de les „Aules”, ens hauran de mirar amb una altra òptica».

⁴⁵ Jaume Vidal Alcover: «La literatura a Mallorca, 14: Les aules de poesia, de teatro [sic] i de novel·la», dins: *Diario de Mallorca*, 6 de maig de 1971, pàg. 25.

⁴⁶ Gabriel Janer Manila: «La narrativa illenca dels setanta: entre l'esperit de ruptura i el rigor estètic», dins: *Palau Reial* 1 (novembre de 1984), pàgs. 34-37, pàg. 36.

⁴⁷ Jeroni Salom: «Visió personal, partidista i indocumentada de vint-i-cinc anys de novel·la mallorquina», dins: *Palau Reial*, Monogràfic 2 (maig de 1988), pàgs. 40-42, pàg. 40.

⁴⁸ Llorenç Villalonga va prologar *Els carnisers* de Guillem Frontera (Guillem Frontera: *Els carnisers*, Barcelona: Club dels novel·listes, 1969), i Gabriel Janer Manila li dedicà *El silenci* (Palma de Mallorca: Moll, 1970).

⁴⁹ Jaume Vidal Alcover: «La literatura a Mallorca», dins: *Diario de Mallorca*, 13 de maig de 1971, pàg. 26.

que la realitat concreta de les Illes ha exercit una força poderosa sobre aquests essers que, un dia o altre de la seva història particular es trobaren incapacitats per admetre la vida tal com l'entenien els homes del seu temps i es declararen en discrepància amb el món.⁵⁰

Constatem que el microcosmos mallorquí produeix angoixa, nostàlgia, deficiència ... en els nostres escriptors: «Escric perquè no puc pegar garrotades», declarava un d'ells.⁵¹ Són conscients de la seva vinculació a una societat en crisi, s'hi senten incòmodes i ho manifesten mitjançant l'escriptura. Per a ells, «crear no serà més que transformar el propi fàstic, tota la ràbia ben subjectiva en elements objectius, universals, collectius.»⁵²

Tot aquest procés donà peu a Oriol Pi de Cabanyes i Guillem-Jordi Graells per a parlar de «generació dels setanta»,⁵³ en la qual s'ubicaven els mallorquins Gabriel Janer Manila, Guillem Frontera i Maria Antònia Oliver,⁵⁴ juntament amb altres vint-i-dos autors —la llista era ben generosa— gairebé tots procedents del Principat. Segons postulaven ambdós assagistes en el seu *Certificat de generació* (pàgs. 9-23),

[...] creiem en l'existència d'aquesta generació, en la realitat d'un grup de gent que es perfilen amb uns trets comuns com a generació literària dels setanta.⁵⁵

Aquesta generació era perfectament definible i presentava vuit peculiaritats comunes a tots els seus membres:

- Tots havien viscut la postguerra: les restriccions dels anys quaranta, l'entrada del turisme a gran escala, l'enderrocament del Sindicat Democràtic a la Universitat —almenys els qui tenien contactes universitaris— que els procuraria una frustració política i la consciència de la neurosi de la impotència tan present en les seves obres.

⁵⁰ Gabriel Janer Manila: *Aportació de la narrativa de les Illes a les Lletres Catalanes*, Barcelona: Diputació Provincial de Barcelona, 1976, pàg. 3.

⁵¹ Margarida Capella: «López Crespí, polèmic» (entrevista a Miquel López Crespí), dins: *Diario de Mallorca*, 13 de desembre de 1973, pàg. 31.

⁵² Janer Manila: *op. cit.* a la nota 50, pàg. 6.

⁵³ Oriol Pi de Cabanyes / Guillem-Jordi Graells: *La generació literària dels setanta*, Barcelona: Pòrtic, 1971. Prohibit i perseguit, aquest llibre no pogué circular lliurement fins a 1976.

⁵⁴ Sembla que l'autora de Santanyí, Antònia Vicens, no havia rebut o no havia retornat a temps el qüestionari que Oriol Pi de Cabanyes i Guillem-Jordi Graells havien enviat a tots aquests nous autors. Vegeu Gabriel Janer Manila: «La narrativa illenca dels anys setanta: entre l'esperit de ruptura i el rigor estètic», dins: *Palau Reial* 1 (novembre de 1984), pàgs. 34-37, pàg. 34.

⁵⁵ Pi de Cabanyes / Graells: *op. cit.* a la nota 53, pàg. 12.

- Estaven marcats pels mitjans de comunicació que els havien envoltat des de la infància: els còmics com *El Guerrero del antifaz*, les superproduccions del cinema holivudenc, àdhuc la televisió per als més joves. En mitificar alguns d'aquests elements alienadors, col·laboraren en la desmitificació dels corrents i valors tradicionals.
- Ensopegaren enterament l'increment editorial dels anys seixanta que coincidí amb la consolidació d'algunes publicacions culturals que els serviren d'òrgan d'expressió.⁵⁶ L'existència de nombrosos premis literaris afavorí la presència dels joves autors que s'hi podien presentar amb garanties d'èxit, degut al fet que les generacions anteriors ja estaven gastades.
- Eren uns desclassats perquè tenien consciència d'integrats, però maldaven per sortir de la societat de consum que els envoltava. Sovint vinculats al realisme social, prenen la seva obra com una arma per a la lluita.
- Atesa la situació del català als centres d'ensenyament i en el món cultural en general, resulta evident que tots fossin autodidactes. Gairebé tots passaren una primera etapa de producció en castellà i demostraren conèixer millor la cultura castellana, fins i tot la francesa o l'anglesa, que no pas la pròpia cultura catalana.
- Eren conscients de la crisi de la novel·la com a gènere. Cercaven noves formes expressives i s'interessaven per la imaginació. Reberen la influència de la novellística nordamericana d'entre-guerres i, en menor grau, la de la italiana i la llatinoamericana. Tothom esmentava Pedrolo com a narrador català contemporani, però el coneixement de la novellística catalana era molt divers, i sovint el seu grau força precari.
- Atesa la manca d'ensenyament del català, la pobresa del llenguatge era força generalitzada. Tots tenien fondes preocupacions lingüístiques de perfeccionament. D'altra banda, en incorporar el variat lèxic dialectal, els mallorquins mostraven una gran riquesa d'expressivitat que s'acostava a la realitat parlada quotidianament a l'illa. Una actitud important referent a la llengua era l'acceptació generalitzada de la diglòssia per als camps literaris no-creacionals —assaig i periodisme—, la qual cosa era produïda per l'evidència de la major difusió que representava el fet d'escriure en castellà.
- La professionalitat era un desig profund, una meta ideal per a tots els autors. Els novellistes eren conscients que no podien viure dels drets

⁵⁶ Publicacions com *Tele/Estel*, *Presència*, *Serra d'Or*, *Oriflama* ... De gran importància per a les Illes podem citar la revista *Lluc*, editada pels Pares Missioners dels Sagrats Cors, on especialment Gabriel Janer Manila hi publicà regularment, fins i tot fou membre del Consell de Redacció.

d'autor; però aspiraven a aconseguir-ho mitjançant altres activitats literàries.

Pel que fa exclusivament als narradors mallorquins, cal recordar la seva procedència del món no-urbà, i de la classe treballadora o petit-burgesa. Tots dos aspectes marcaran les seves obres primerenques des d'una perspectiva dual: d'una part, s'accentuarà el contrast entre la moral i l'educació repressives de la societat tradicional, sovint protagonitzada per la presència obsessiva de la religió i del poder de l'Església, i la moral liberal dels estrangers, amb uns sistemes de valors i unes pautes de comportament més tolerants, un món nou on la dona aconsegueix un rol més actiu i ferm, sobretot en relació a la sexualitat tabuïtzada; de l'altra, la denúncia social de l'explotació dels treballadors del sector turístic, sovint immigrants de les zones deprimides de l'Estat,⁵⁷ però també treballadors mallorquins, antics camperols que veien en el turisme una forma 'fàcil' de fer diners, sacrificant-se tot el que calgués per passar ràpidament de la feina bruta i insegura del camp a la possessió de diversos negocis turístics, on explotaren ells mateixos altres treballadors. Aquest fenomen es materialitzà en la irrupció de la nova burgesia turística.

Apareixerà així la figura del rebel, personatge en conflicte, absolutament insatisfet de la societat en crisi que l'envolta, l'aïlla i l'asfixia.⁵⁸ El rebel, sovint convertit en heroi,⁵⁹ era un personatge que no suportava el pes de la societat i sublimava la seva impotència cap a altres manifestacions. La impotència fou una de les constants que planejaren sobre els protagonistes de la narrativa mallorquina. Impotència per a canviar el món (acceptació de l'homosexualitat, de l'amor d'una allota amb un capellà, de sortir de la mediocritat cultural, d'esborrar els orígens de classe, davant de l'explotació dels immigrants i els infants ...), impotència per a adoptar una postura gens convencional, per a imposar les pròpies decisions, sobretot els personatges femenins i els homosexuals.

La impotència durà al fracàs,⁶⁰ i sovint a la mort, tangible —assassinats, suïcidis, accidents— o abstracta, mitjançant l'alienació, la frustració, l'anul·lació o la integració en la societat asfixiant.

⁵⁷ Les regions geogràfiques que s'esmenten amb més freqüència són els pobles de les províncies de Jaén i Albacete.

⁵⁸ Sobre el mite del rebel, únicament en la narrativa de Janer Manila, vegeu l'article de Guillem-Jordi Graells: «La narrativa de Gabriel Janer: entre la rebel·lió i la impotència», dins: *Serra d'Or* 155 (octubre de 1972), pàgs. 39-41.

⁵⁹ Sobre l'heroi vegeu Enric Sullà: «El viatge a Ítaca: reflexió entorn de la novellística més recent», dins: *Els Marges* 3 (1974), pàgs. 108-115.

⁶⁰ Sebastià Llabrés: «Algunes característiques de la narrativa curta mallorquina dels anys setanta: l'experiència del fracàs», dins: *Lluc* 692 (juliol-agost de 1980), pàgs. 13-19.

L'omnipresència dels canvis socio-econòmics esdevindrà el tema fonamental d'aquesta narrativa. El turisme com a nucli temàtic predominant es veurà enfocat des de diferents punts de vista, obtindrà una sèrie de trets determinants per a cada autor i, fins i tot, per a cada obra, d'acord als plantejaments personals, al compromís social del creador. No obstant, constatem múltiples referències que perfilen un apropament literari col·lectiu al fenomen turístic.⁶¹

Treballar en el sector turístic representarà per a molts personatges mallorquins, pobres, sense feina o aventurers, una alternativa a l'emigració a Amèrica,⁶² però també una alternativa a la feina cansada i monòtona del camp. A *Els carnisers* de Guillem Frontera, el pagès Miquel, tip de treballar durament en unes terres que no eren seves, experimentava una confusa curiositat per la feina en aquest nou sector ja que

Diu que això del turisme —manera de fer diners que, de cop i volta, s'havia donat a conèixer a molta de gent— era un bon assumpte. A Calderrot no hi havia ningú que en tengués notícies clares ni experiències directes, si bé parlaven de diners a senallades que es podien guanyar sense fer solcs, sense acotar-se, sense anar a l'era. (pàg. 156).

També el contraban havia estat una ocupació per a molts pescadors pobres. Com diu la mare del protagonista de *Corbs afamegats*, el qual protagonista treballa 'feliçment' en un hotel:

[...] ell [sc. el pare; P. A.] pescant guanyava una misèria, i que si no hagués estat pel contraban hauríem passat més rusca que les rates de ferreria. (pàg. 37).

⁶¹ A fi d'estalviar espai, oferim una llista de les obres que tractarem a continuació. A les citacions només indicarem la pàgina de la seva procedència, segons les edicions que tenim.

Guillem Frontera: *Els carnisers*, Barcelona: Club editor, 1970 [1969]; *Cada dia que calles*, Palma de Mallorca: Daedalus, 1969; *Rera els troncs del record*, Barcelona: Edicions 62, 1970; *Tiranosaurus*, Barcelona: Laia, 1977; *La ruta dels cangurs*, Palma de Mallorca: Moll, 1991 [1980, Laia].

Gabriel Janer Manila: la narració «Cartes a Michael», dins: *El cementiri de les roses*, Barcelona: Selecta, 1972.

Gabriel (Biel) Mesquida: *L'adolescent de sal*, Barcelona: Empúries, 1990 [Edicions 62, 1975].

Maria Antònia Oliver: *Cròniques d'un mig estiu*, Barcelona: Club editor, 1983 [1970]; *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà*, Palma de Mallorca: Moll, 1991 [1972, Edicions 62].

Jaume Santandreu: *Camí de coix*, Palma de Mallorca: Moll, 1980.

Gabriel Tomàs: *Corbs afamegats*, Barcelona: Edicions 62, 1972.

Antònia Vicens: «L'espera» i «El pa dels primers dies», dins: *Banc de fusta*, Palma de Mallorca: Moll, 1968; *39° a l'ombra*, Palma de Mallorca: Moll, 1990 [1968, Selecta].

⁶² La fortuna dels Caimari-Bibiloni de *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà* de Maria Antònia Oliver es féu a principi de segle a Amèrica del sud. Vegeu-hi l'encertada descripció de l'emigració mallorquina a Amèrica a les pàgs. 93-94.

Observem que per a molts personatges femenins, especialment per a les al·lotes joves, el turisme significà una alternativa a la vida avorrida, unívoca i sense grans ambicions del poble, on moltes treballaven de broadores o sastresses, sovint a casa amb la mare. La feina en el sector turístic permeté a moltes joves sortir de l'ambient tradicional i opressor de la família, encara que només fos durant la temporada estiuenca, ja que les treballadores provinents dels pobles s'allotjaven a prop dels llocs de treball. Moltes noies fugien davant la impotència de superar el rol familiar de submissió que els pertocava tradicionalment. Així na Catalina d'*El pa dels primers dies*, d'Antònia Vicens, fugia de la monotonia del poble i, malgrat l'opinió adversa de tothom, se n'anà a fer feina a la Cala, i na Margarida, com na Sara de *39° a l'ombra*, de la mateixa autora, treballaren al sector turístic perquè llurs famílies no acceptaven els xicots amb qui festejaven. Per a na Miquela, protagonista-narradora d'aquesta darrera novel·la, la feina de dependenta en una botiga de *souvenirs* de la Cala li proporcionà el contacte amb un món nou, però sobretot l'allunyà de l'ambient ofegador de la família i de la moral conservadora que no acceptava el seu amor, gairebé només platònic, amb el jove capellà del poble.

El turisme esdevingué per a molts mallorquins una font de riquesa que els permeté una frenètica ascensió en l'escala social sense passar per graus intermitjos. Fou així com nasqué la burgesia del turisme, satiritzada lúcidament a *Els carnisers*. Aquesta nova classe mistificava la feina en el sector turístic i invertia en or perquè «si un dia hi ha cap guerra i no vénen turistes, això és or i l'or sempre és or.» (pàg. 37).

Els nous burgesos, rics de nou, imitaven amb grandiloqüència els seus antics amos, senyors feudals en plena decadència econòmica i social que no feien res per evitar-ho. La transmissió de poders, com diu Llorenç Villalonga en el pròleg,⁶³ entre aquests dos móns antagònics, l'antiga aristocràcia i la nova burgesia, es cristallitzà en uns dels petits esdeveniments més esquemàtics i significatius de la novel·la: la substitució de l'escut familiar que encapçalava el portal d'entrada a la possessió adquirida pels nous burgesos qui, en comprar-la als antics senyors, reemplaçaren per dues rajoletes de València, amb els escuts dels llinatges dels dos propietaris pintats amb coloraines.

Si el turisme ha enriquit generosament una certa part de la societat mallorquina, aquest enriquiment no sempre es féu de forma regular. El senyor Vidal, «subdirector de l'hotel més ufanós de la Cala» de la novel·la de Vicens, *39° a l'ombra*, comenta amb na Miquela:

⁶³ Llorenç Villalonga: «Pròleg», dins: Guillem Frontera: *Els carnisers*, Barcelona: Club editor, 1970, pàgs. 7-13, pàg. 8.

Veus aquell inflat que passa amb aquell cotxe vermell? És propietari de mitja Cala. I era un pelat. S'ha fet riquíssim a força d'arruïnar-ne a molts. Per una pesseta vendria s'ànima al dimoni. (pàg. 30).

Més significatiu encara esdevé en Rafel de *La ruta dels cangurs*. Aquest personatge que, segons la seva dona, «fa molta de feina» (pàg. 15), reflecteix l'enriquiment veloç produït per l'especulació urbanística, causa fonamental de la degradació paisatgística de l'illa.

Davant aquests fets, molts mallorquins es deixen enlluernar pel que pensen que és una feina neta i descansada. Curiosament són sovint les mares dels qui treballen als hotels les que se senten més orgulloses de la feina dels seus fills. Com diu la mare del protagonista de *Cartes a Michael* de Gabriel Janer Manila, «ha fet un fill senyor perquè tingué l'encert de llogar-me a un hotel» (pàg. 16). Molt semblant ocorre a *Cada dia que calles* de Guillem Frontera. La mare del narrador anònim li retreu de no treballar-hi:

Ma mare només em sabia dir que si jo hagués fet el cap viu i hagués après anglès ara podria treballar a un hotel. Que a un hotel seria un senyor, i així deça, un desgraciat tota la vida (pàg. 20).

Amb un discurs similar es manifestava el pare de *L'adolescent de sal* de Biel Mesquida. En una carta al fill, que estudiava a Barcelona, el progenitor li anunciava els avantatges de treballar a l'hotel familiar:

Mon pare amb poques paraules repeteix que allà, amb ell, podria viure com un senyor, tenir un cotxe esportiu, un apartament i un munt de dobbers, mentre que per Barcelona no faig més que perdre el temps i la joventut per una carrera que, a més només estudien els morts de fam (pàg. 183).

Per als peninsulars, i més concretament per als immigrants de les zones més deprimides de l'Estat que acudiren a Mallorca, el turisme esdevingué una sortida de la pobresa o, almenys, un ajut per a sobreviure. A *Corbs afamegats*, la novella de Gabriel Tomàs que té com a fons la problemàtica de la immigració a Mallorca, l'autor manifesta les raons per les quals els treballadors temporers es desplacen a Mallorca:

[...] ells havien vingut a Mallorca a la temporada dels hotels per estalviar al més possible, per alleugerir, d'una punyetera vegada, la misèria que se'ls estava menjant a tots, els de casa seva, allà, a Sevilla (pàg. 34).

Amb tot, per als treballadors de base, la feina al sector turístic no és cap panacea. Ben al contrari, un dels trets més recurrents és la denúncia, o almenys l'exposició, de les condicions de treball, de l'explotació dels treballadors de l'hostaleria. La problemàtica comença en el mateix moment de cercar

feina, il·lustrat detalladament a *Camí de coix* de Jaume Santandreu i que Joan, el narrador-protagonista, qualifica de *via crucis* (pàg. 108), degut a tots els menyspreus i humiliacions que hagué de rebre per part dels encarregats dels hotels.

Les condicions de treball eren dures i força irregulars. La manca de contractes escrits generava que molts propietaris d'hotels paguessin menys de l'aparatat i no tinguessin els treballadors assegurats. A més, les condicions en què els treballadors havien d'allotjar-se en els dormitoris col·lectius amb llits de pisos, sovint denominats *llorigueres*, no feien més que empitjorar la situació. Si a *L'espera*, d'Antònia Vicens, na Magdalena manifesta una relativa comprensió per la pols i el desordre en el dormitori femení de l'hotel, en Joan de *Camí de coix* es mostra més enèrgic:

Per a mi, la millor paraula per definir aquell lloc, sense intenció d'ofendre els porcs, seria soll (pàg. 114).

Els sindicats o grups de treballadors organitzats apareixen, per les circumstàncies polítiques que tots coneixem, només en les obres més tardanes. A *La ruta dels cangurs*, un sindicalista de Comissions Obreres d'Hoteleria intentava «canalitzar les crispacions d'alguns cambrers que se sentien víctimes d'injustícies per part de l'amo de l'hotel, per part del director, de la política turística i de la política en general» (pàg. 145). A *Camí de coix*, un grup de treballadors preparen una acció reivindicativa pels drets que ja figuraven en la legislació, però que gairebé no s'acompleixen, com són el dia lliure setmanal, la jornada de vuit hores o l'exigència del full de salaris (pàg. 223).

L'explotació dels treballadors en el sector turístic no es limitava als adults. A *Cròniques d'un mig estiu* de Maria Antònia Oliver es reflecteix la història d'un xiquet de dotze anys de la pagesia mallorquina que abandonà la casa pairal per a fer de grum durant l'estiu en un hotel de Palma. Els pocs escrúpols de l'amo de l'hotel i la corrupció de l'Administració propiciaren l'explotació del nen: sense edat legal per a treballar, el xiquet feia feina d'adult i guanyava un sou de misèria, sense assegurances ni cap altre tipus de dret laboral.

Un dels aspectes més interessants d'aquesta narrativa és el tractament del contrast entre el sistema de valors dels mallorquins i el dels estrangers, i les pautes de comportament que se'n derivaven.

Les relacions entre aquests dos grups solien reduir-se al flirteig o al sexe. La figura del *picador* és present en quasi totes les obres. De vegades, es fa

diffícil distingir entre el picador masclista i el *gigolo*.⁶⁴ Els joves mallorquins apareixen com uns masclistes desvergonyits que aprofiten qualsevol ocasió per a mantenir relacions sexuals amb les estrangeres i, per descomptat, sense gaire discreció. N'Andreu de *39° a l'ombra* o els cambrers de *Cròniques d'un mig estiu* en serien exemples significatius. La societat patriarcal mallorquina més reaccionària manifestava diverses actituds envers aquestes relacions. El comportament dels picadors acostumava a justificar-se socialment. A *Els carnisers*, na Coloma desitja que el seu fill es posi a festejar,

Però ell, ca! Estrangeres aquestes sí que li agraden. I Jesús! Tanmateix què li has de fer? Ara són joves que se divertesquin, ara que no tenen problemes. Que no és vera? (pàg. 51).

També a *L'adolescent de sal*, la mare encoratjava el seu fill a mantenir relacions amb les turistes estrangeres; en aquest cas, es queixava de la seva absència perquè:

[...] en lloc de nedar a la piscina amb estrangeres (com feien tots els joves de la teva edat que encara sense trobar-ho bé té un pase perquè són quasi uns homes i elles, aquestes estrangerores, vos provoquen mostrant-ho tot (pàg. 253).

Els *picadors* acostumaven a justificar el seu comportament alludint que «les estrangeres venen per això»,⁶⁵ però ells paraven esment en la distinció 'estrangeres, dones fàcils per divertir-se' / 'mallorquines, dones per casar-se'.⁶⁶ La importància que assolí aquesta dualitat provocava inseguretat i gelosia en les mallorquines que veien a les turistes estrangeres com a competidores. A la narració *L'espera* de Vicens, «en Miquel va d'altres» i na Magdalena en sofreix, a *39° a l'ombra* la muller del senyor Vidal sospitava de la infidelitat del seu marit i abandonà la llar matrimonial sense donar gaire explicacions o tenir-ne proves.

Les descripcions dels ambients on regnava el relaxament de costums i les relacions entre la comunitat estrangera i la nadiua eren presents en la major part d'aquesta narrativa. Aquestes relacions permeteren a molts personatges mallorquins atènyer el descobriment i l'acceptació de la pròpia homosexuali-

tat. Si a *Cartes a Michael* el creador de l'epistolari accepta sense angoixes la seva homosexualitat gràcies a la influència de l'anglès Michael (pàg. 46), en Joan de *Camí de coix* hagué de superar situacions molt complexes abans de reixir-hi.

L'homosexualitat es localitzava amb freqüència dintre del marc de la prostitució. El protagonista de *Cada dia que calles* passà de fer de *gigolo* per a una guia turística francesa, na Simone, a prostituir-se amb un respectable metge de la societat benestant de Palma; l'ajudant de cuiner de *Camí de coix*, en «Juanita», es prostituïa amb els turistes ben pagadors. Però la prostitució masculina també podia ser heterosexual: el conserge de *Corbs afamegats* repetia a les turistes que li feien l'ullet.

— Si no hi ha money-money, no hi ha fucking-fucking! (pàg. 95).

En suma: sota l'oropell del turisme s'oculten veritables tragèdies humanes de tot tipus,⁶⁷ i la prostitució n'era una de les més despietades.

La moral catòlica tradicional, puritana i hipòcrita, veia un gran perill en el turisme. En el món dicotòmic que conforma la trama de *Tirannosaurus* de Guillem Frontera, el seminari suposava, malgrat les nombroses conspiracions, un món de pau i puresa que contrastava amb les temptacions de l'exterior, representades pels diaris i els estrangers libidinosos.

L'Església catòlica prengué mesures i establí una xarxa de curssets de cristiandat que tingueren un gran ressò en la Mallorca dels seixanta. Aquesta nova forma d'apostolat, acusada per algun intel·lectual mallorquí de «tenir unes directrius totalment feixistes»,⁶⁸ anava dirigida especialment als diversos sectors de la societat que, segons l'Església, corrien el perill de corrompre's. Els *cursillos*, terme amb el qual es coneixien popularment a Mallorca i que els nostres narradors empraven, apareixen a *39° a l'ombra* com un destí d'excurció organitzada per a les al·lotes, que en alguns casos acabava en una espècie d'histeria col·lectiva (pàgs. 40-63), però també com una arma de les monges per a ocupar el temps lliure de les treballadores de la Cala. Com deia sor Florentina, també a *39° a l'ombra*:

Ací a la Cala és terra de missió. [...] Elles [sc. les cambreres immigrants dels hotels; P. A.] han vingut de fora per treballar. Han de ser molt bones per no esgarriar-se. Ja saps: sa feina, s'indiferència, sa soledat ... (pàg. 168).

⁶⁴ En Joanet de *Les Fures*, malgrat la seva innocència, fou un dels primers precedents del personatge del *gigolo de turistes* a la narrativa mallorquina. Vegeu Llorenç Villalonga: *Les Fures*, Barcelona: Proa, 1967.

⁶⁵ Concretament ho diu en Miquel a *Corbs afamegats*, pàg. 147.

⁶⁶ Només hem trobat un cas en què un mallorquí es casava amb una estrangera: en Rafel de la narració «Cartes a Michael» de Gabriel Janer Manila: «Tu no l'has conegut, perquè acabà per casar-se amb una estrangera i el s'emportà a fer feina en una fàbrica de fibres sintètiques que posseïa el seu pare.» (pàg. 33).

⁶⁷ Gabriel Seguí Trobat: «El turisme com a motiu de creació literària a Mallorca (1960-1990): la narrativa i el teatre», dins: *Estudis Baleàrics* 37-38 (agost-desembre de 1990), pàgs. 263-279, pàg. 267.

⁶⁸ Llorenç Capellà: *Mallorca i el món obrer*, Palma de Mallorca: Moll, 1977, pàg. 176.

A *Els carnisers*, Guillem Frontera realitzà una brillant sàtira dels cursets masculins, on cadascú havia de confessar públicament les seves misèries mentre la resta del grup l'insultava indignat. Els cursets havien d'assolir la purificació de l'ànima dels participants, embrutada principalment pels pecats de la carn (pàgs. 74-75).

Amb un regust tètric, els cursets apareixen a les *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà* de Maria Antònia Oliver com

[...] els exercicis espirituals de les filles de Maria, on només podien assistir fadrines, i explicaven el temor de la mort, els horrors del pecat mortal, del pecat carnal. [...] Les mares s'assabentaven, quan arribava el seu torn, dels perills que envoltaven ses filles a la platja, entre aquelles dones de vida dissipada d'altres països on el catolicisme no era religió oficial (pàgs. 45).

Paral·lelament a la irrupció de l'estranger com a generador de canvis en les formes de vida, sorgí el personatge de l'immigrant. En general, els autòctons exterioritzaven un sentiment de superioritat envers l'immigrant nouvingut, el *foraster*, que es manifestava en nombrosos tòpics xenòfobs com els expressats per la mare del protagonista de *Camí de coix*:

Aquest foraster ha trobat L'Havanna aquí,

Els pobres mai no havien estat tan bé com ara (pàg. 117).

Força significatiu esdevé el fet que el protagonista de *Corbs afegegats* no vol presentar la seva nòvia estiuenca d'Albacete a la seva família perquè

[...] al poble preval l'opinió que casar-se amb una forastera és com aplegar-se amb el més tirat que es passeja (pàg. 100).

En definitiva, el tractament del turisme que fan els narradors mallorquins entorn a la dècada dels setanta, testifica un pessimisme que s'emmarca dintre del realisme social, corrent literari predominant en aquells anys. La narrativa que sorgí d'una crisi social profunda testimonia una cadena de canvis econòmics, socials i culturals ben presents encara a l'actualitat. Haguérem pogut analitzar també les actituds lingüístiques de les diferents comunitats, les descripcions dels ambients turístics que desvetlen la disbauxa, la degradació dels espais turístics, la baixa qualitat de l'oferta hotelera, la corrupció de l'Administració, les dèries dels rics de nou ... Els traumes generats pel turisme a la societat mallorquina són infinits, però hem d'agrair als narradors dels setanta la seva aportació en l'apropament literari a aquest fenomen multidimensional contemporani.